

Latvijas sovetizācija un latviešu valodas politiskā diskriminācija.

1940.-1953.gads

1. Par Latvijas sovetizāciju

Pirmais padomju okupācijas gads (1940.-1941.) un laika posms līdz 1950.gadu vidum ir cieši saistīts ar Latvijas sovetizāciju, kad tika sagrauta tās valstiskā patstāvība, noformētas okupācijas režīma varas struktūras ar jaunu, Maskavai uzticāmu darbinieku sastāvu, pamatos sagrauta bruņotās pretošanās kustība, īstenota Latvijas kolonizācija un kolektivizācija, izvērstas plaša mēroga deportācijas (1941.gada 14.jūnijā un 1949.gada 25.martā), dzīvē ieviests padomju ekonomiskais modelis, visādos veidos nīdēta latviešu valoda un nostiprināta krievu valodas diktatūra.

Sovetizāciju var definēt kā politisko, ekonomisko, sociālo un terora pasākumu kopumu, kas Maskavas centrālajiem varas orgāniem ļāva pakļaut savai kontrolei visu okupētās valsts sabiedrību.

Par Latvijas sovetizācijas programmu var uzskatīt Vissavienības Komunistiskās (boļševiku) partijas [VK(b)P] Centrālās komitejas 1944.gada 3.novembra lēmumu „Par Latvijas PSR partijas organizācijas uzdevumiem politiskā darba laukā”, kurā tika noteikti Latvijas sovetizācijas tuvākā laika uzdevumi.¹ Bet bija skaidrs, ka Latvijas Komunistiskā (boļševiku) partija [LK(b)P] saviem spēkiem sovetizācijas uzdevumus izpildīt nespēs. Šajā laikā tā bija skaitliski neliela un organizatoriski vāja. Šā iemesla dēļ ar VK(b)P CK Politbiroja 1944.gada 29.decembra lēmumu tika izveidots VK(b)P CK Latvijas birojs, kura uzdevums bija „sniegt palīdzību LK(b)P Centrālajai komitejai Latvijas PSR partijas, padomju un saimniecisko organizāciju vadības nostiprināšanā.”² Šī iestāde pastāvēja līdz 1947.gada martam, kad tika likvidēta.

Līdz 1947.gada vidum PSRS Baltijas politiku nosacīti var nosaukt par „piesardzīgu sovetizāciju”. Oficiāli tika atļauta individuālo zemnieku saimniecību un sīkās privāttirdzniecības pastāvēšana, atzītas dažas „nacionālās īpatnības”, saglabāta nacionālā valoda kā pamatvaloda.

---

¹ Гыну Таннберг. Политика Москвы в республиках Балтии в послевоенные годы (1944-1956) – Москва, 2010. – с.210-213.

² Latvijas Okupācijas muzeja Gadagrāmata. 2003. Pakta zona. – Rīga, 2004. – 163.lpp.

Tomēr praksē stāvoklis bija citādāks, daudz nepievilcīgāks. 1947.gada 29.janvāra atskaitē VK(b)P Centrālajai komitejai J.Kalnberziņš bija spiests atzīt:

„Pirmajā laikā izplatījusies rupjas administrēšanas un sociālistiskās likumības pārkāpšanas prakse, kā arī nacionālo īpatnību ignorēšana padomju organizāciju praksē iedzīvotāju masās izsauca negatīvu noskaņojumu, sagrozīja izpratni par padomju iekārtas būtību, par nacionālo politiku.”³

Laika posmu no 1947. līdz 1953.gadam var nosaukt par „vēlīno staļinismu”, kas raksturojās ar krasu represīvās politikas pastiprināšanos. Arī PSRS Baltijas politika sāka mainīties ar atklātu akcentu uz minēto republiku pastiprinātu kolonizāciju un rusifikāciju, plašām kadru „tīrīšanas” kampaņām, lauksaimniecības forsētu kolektivizāciju, plašām represijām pret bruņotās pretošanās dalībniekiem, viņu atbalstītājiem un citiem iedzīvotāju slāņiem. Arvien masveidīgāka kļuva t.s. „buržuāziskā nacionālisma” apkarošana, kā arī latviešu valodas izstumšana no lietvedības, oficiālajiem pasākumiem un sadzīves.

2. Par impērisku nacionālo politiku

Padomju Savienībā īstenoto nacionālo politiku nešaubīgi var vērtēt kā impērisku. Tās būtību izteica formula: viena valsts – viena tauta, kas runā vienā valodā un šī valoda ir krievu valoda. Šās politikas mērķis bija denacionalizētas, krievu valodā runājošas cilvēku kopības radīšana.

Latvijas sovetizācijas procesā latviešu valoda tika izstumta no daudzām lietošanas sfērām. Latvijā iebraucēji varēja dzīvot un strādāt nezinot latviešu valodu. Arī latviešu valodas apmācībai skolās ar krievu mācību valodu nepievērsa lielu uzmanību. Šajā laikā netika publicēti rīkojumi par krievu valodas lietošanu. Oficiāli tika apgalvots, ka latviešu un krievu valoda ir vienlīdzīgas. Taču krievu valodas lietošana tika stimulēta daudzos oficiālos un neoficiālos veidos. Tā visai ātri kļuva par republikas iestāžu lietvedības valodu. Vairumā rūpniecības uzņēmumu administratīvais personāls bija nelatvieši un krievu valodas lietošana viņiem likās pilnīgi dabiska. Šo tendenci pastiprināja tas, ka visi jautājumi, kas skāra sabiedrības dažādas dzīves sfēras, bija jāaskaidro ar attiecīgām institūcijām Maskavā, tām bija arī tai jāatskaitās. Jebkādi

---

³ Latvijas Valsts arhīvs, Partijas arhīvs – turpmāk – LVA, PA-101.f., 10.apr., 52.l., 13.lp.

iebildumi pret krievu valodas lietošanu tika vērtēti kā „buržuāziskais nacionālisms”, kas savukārt attaisnoja to, ka nelatvieši ignorēja latviešu valodu.⁴

Par Padomju Savienības nacionālo politiku kā mazākumtautību asimilāciju demogrāfi Pārsla Eglīte un Ilmārs Mežs raksta:

„Padomju Savienības nacionālā politika bieži vien reducējas uz pakāpenisku mazākumtautību asimilāciju. Īpaši tika uzsvērtā un pārspīlēta krievu valodas nozīme. Visu nekrievu tautu perspektīva bija asimilācija (...). Uzspiestā asimilācija tika veicināta un vērtēta kā objektīvi neizbēgama un kā vienīgais iespējamais tautu attīstības ceļš. Latvijā un vispār Baltijā, kur dzimtās valodas noturības pakāpe bija salīdzinoši augsta, atklāta virzība uz asimilāciju varēja izraisīt sabiedrības protestus, tamdēļ šo asimilāciju atbalstošo uzskatu propagandu veica, pārspīlējot un glorificējot latviešu un krievu vēsturiskos sakarus, tādejādi it kā vēsturiski pamatojot krievu valodas arvien pieaugušo lomu. Latviešu valoda pakāpeniski izzuda no daudzām tās lietošanas nozarēm, pamazām pieļaujot to lietot tikai izglītībā un kultūra, kā arī ģimenēs un daļēji masu saziņas līdzekļos.”⁵

Latviešu trimdas sabiedriskais dalībnieks Artūrs Landsmanis par valodas nozīmi rakstīja:

„Jautājums par valodas tiesībām nav prestiža jautājums, bet jautājums par dzīvi un nāvi. Valoda, lai tā varētu pastāvēt un attīstīties, ir jālieto, pie tam visās dzīves jomās. Sašaurinot valodas lietošanas apjomu, aizstājot to vienā vai otrā nozarē ar svešvalodu, mēs nocērtam dzīvam kokam zaru, kas nekad vairs neataugs, bet gan veicinās visa koka bojāeju. Valoda ar sašaurinātu lietošanas apjomu kļūst par sava veida bērnu valodu ar mazu vārdu krājumu un nepilnīgam izteikšanās iespējām.”⁶

Savukārt diskusijā par igauņu valodas likumu Tartu Universitātes profesors Jurijs Lotmans pamatoti norādīja:

„Valoda ir jebkuras nacionālās kultūras, jebkuras kultūras nepieciešams elements. Bez valodas nav kultūras. Valodas attīstības pakāpe ir kultūras attīstības rādītājs kopumā. Šā iemesla dēļ draudi valodai ir draudi kultūrai, bet draudi kultūrai ir draudi pašai kultūras pastāvēšanai.”⁷

⁴ Latvija padomju režīma varā. 1945-1986. Dokumentu krājums. – Rīga, 2001. – 19.lpp.

⁵ Pārsla Eglīte, Ilmārs Mežs. Latvijas kolonizācija un etniskā sastāva izmaiņu cēloņi. 1944-1990.gadā. // Vēsturnieku komisijas raksti. 7.sējums. Okupācijas režīmi Latvija 1940-1956.gadā. Rīga, 2002. – 434.lpp.

⁶ Landsmanis A. Pastāvēt vai iznīkt. Baltijas tautu destrūcija Padomju Savienībā. – Stokholma, 1975. – 66.lpp.

⁷ Лотман Юрий. Закон о языке нужен. Радуга. № 4, 1989 – с.41.

Sovetizācija notika arī izglītības jomā, Daugavpils universitātes profesore Irēna Saleniece par to raksta:

„Fakti liecina, ka kopš padomju iekārtas nodibināšanas 1940.gadā (ar vācu okupācijas pārtraukumu) Latvijā tika īstenota sovietizācija, tai skaitā izglītības jomā, kas vienlaikus bija gan sovietizācijas objekts, gan instruments. Par paraugu tika ņemti KPFSR u.c. „vecu republiku” likumi, organizācijas principi un struktūras, mācību plāni un programmas, mācību grāmatas, kā arī mācību organizācijas metodes u.c. Šajā procesā neizbēgami izpaudās arī rusifikācijas tendences – krievu valodas prioritārās nozīmes atzīšana un tās uzspiešana, tieksme asimilēt vietējo etnisko minoritāšu pārstāvjus un latviešus.”⁸

Kaut arī skolotāju trūka, jau pirmajos pēckara gados sākās nežēlīga skolotāju rindu „politiskā tīrīšana”. Atlaida no darba un pat arestēja skolotājus, kuri bija darbojušies „Tautas palīdzībā”, vadījuši „Latvijas jaunatni”, bijuši mobilizēti Latviešu leģionā vai atgriezušies no bēgļu gaitām Rietumos. No darba atlaida arī tos skolotājus, kuru piederīgie vai radi bija izsūtīti, dienējuši vācu armijā vai ieņēmuši kādus amatus nacistu laikā.

(Raksts pilnībā būs lasāms Latvijas Okupācijas muzeja izdotajā rakstu krājumā)

---

⁸ Irēna Saleniece. Dažu padomju skolu politikas aspektu realizācija Daugavpilī 1944-1953.gadā. // Latvijas vēsturnieku komisijas raksti. 9.sējums. Padomju okupācijas režīms Baltijā 1944-1959.gadā: politika un tās sekas. – Rīga, 2003. – 307.lpp.